

Rada Csaba

Bezárkózásból kiteljesedő aktivizmus: a török külpolitika átalakulásának okai

A török külpolitika jelentős változásokon ment keresztül az utóbbi évtizedekben. A „béke otthon, béke a világban” Atatürk vezérével introvertált külpolitikai irányultságot eredményezett a köztársaság első évtizedeiben. Azonban a 2000-es évek elejére a korábban elzárkózó, befelé forduló ország regionális politikai és gazdasági hatalommá nőtte ki magát. Ez nemcsak a növekvő anyagi lehetőségeiben és képességeiben jelent meg, hanem abban a belpolitikai akaratban is, hogy Törökország valóban regionális tényezőként lépjen fel. Minderre külső és belső tényezők egyaránt készítettek. A hidegháborús nemzetközi környezet átalakulása, új regionális kihívások és lehetőségek megjelenése mellett a belpolitikai feltételek és a társadalom is jelentősen átstrukturálódott az 1990-es évek végére. E tanulmány – Randall Schweller neoklasszikus realista elméletét felhasználva – a külső és belső környezet átalakulásának elemzésén keresztül mutatja be a török külpolitika átalakulását.

Kulcsszavak: külpolitika elemzés, Törökország, neoklasszikus realizmus, elzárkózó külpolitika, regionális hatalom

Rada Csaba: *From introversion to activism: an analysis of the foreign policy change in Turkey*

Turkish foreign policy has gone through a remarkable change in the last few decades. “Peace at home, peace in the world” has been the leading principle of the Turkish foreign policy. It guided the first few decades of the newly established Turkish Republic and it meant an introverted approach in foreign policy making. However, Turkey, which had followed a traditionally quietist foreign policy started to become a regional political and economic player. This manifested not only in its growing capabilities and capacities but the ambitions of the political leadership and the elite to make Turkey a regional leader. These changes were influenced both by external and internal factors. The transformation of the international political environment after the end of the Cold War, the newly emerged security challenges and the new opportunities in Turkey’s neighbouring region was complemented by the restructuring of the Turkish society and the domestic political conditions. This article explains the transformation of Turkish foreign policy based on the neo-classical realist theory of Randall Schweller.

Keywords: foreign policy analysis, Turkey, Neo-classical realism, introverted foreign policy, regional leadership

Bevezetés

„*Béke otthon, béke a világban*”:¹ a Törökország külpolitikáját vezérlő atatürki elv nemcsak a Török Köztársaság megalapítását követő évtizedekben jelentett iránymutatást a döntéshozóknak, hanem máig elvitathatatlan hatással van a török külpolitikai gondolkodásra. 1923-ban egy új ország jött létre az Oszmán Birodalom romjain, amelynek vezetői már az első pillanattól kezdve komoly kihívásokkal szembesültek: az állami és a gazdasági intézményrendszer mellett egy egységes török nemzet létrehozásának feladata állt előttük. Az államépítési folyamat egy önmagára koncentráló, a világtól elforduló külpolitikát feltételezett, amely évtizedekre meghatározóvá vált.

Annak ellenére, hogy az 1950-es években átmenetileg úgy tűnt, Törökország felhagy korábbi elzárkózó külpolitikai szemléletével, az alkalmi külpolitikai „kalandozások” erre nem voltak elegendők;² a valódi külső irányú aktivitást jelentő lépések először az 1980-as években jelentek meg. Az 1960-as és az 1970-es évek belpolitikai és gazdasági válságai, az egymást követő katonai puccsok sorozata (1960, 1971 és 1980) lehetetlenné tették a külpolitikai aktivizmus kialakulását. Azonban az 1980-as években Turgut Özal miniszterelnöksége, majd elnöksége alatt látványos változásokra kerülhetett sor a külpolitikában is. Külső politikai és gazdasági kihívásokra válaszul Özal következetes gazdasági és társadalmi liberalizációs programot indított, amely a török diplomácia nyitottságának növekedésével és külgazdasági nyitással járt együtt.³ Azonban Özal 1993-as halálát követően az ambiciózus kezdeményezések elhalványultak, és a török külpolitikai aktivitás is jelentősen visszaszorult, még azzal együtt is, hogy az ország már nem tért vissza az elzárkózáshoz.

A 2000-es évek jelentős változásokat hozott, amelyek az AKP-nek a 2002-es parlamenti választásokon aratott győzelmével egy időben csúcsozódtak ki.⁴ A több évtizedes belső átalakulási folyamat erre az időszakra érte el azt a szintet, hogy politikai változásokat gerjesszen. Az új muszlim politikai és gazdaság elit megerősödött, és a vidéki vallásos-konzervatív lakossággal közösen változásokat követelt: egy új vezetést új politikai vízióval. Az 1990-es években és a 2000-es évtized elején Törökországot számos belpolitikai és gazdasági válság sújtotta, és mindez összekapcsolódott azzal, hogy a hidegháborút követően a török elit nem tudta újradefiniálni az ország geopolitikai szerepét. A hajdanán nagy jelentőségű nyugati szövetséges Törökország a Szovjetunió összeomlását követően veszített geopolitikai súlyából, sőt, az 1990-es évek közepére bebizonyosodott, hogy az Európai Unió sem várja tárt karokkal a török csatlakozást.⁵ Törökországot nemzetközi környeze-

1 A török külpolitika vezérelve a „Yurttā sulh, cihanda sulh”, amelyet Kemal Mustafa Atatürk az 1931-ben a Török Nemzetgyűlés előtt elmondott beszédében mutatott be először. Forrás: [The website of the Ministry of Foreign Affairs of the Turkish Republic](#) [online] [2016. 05. 20.]

2 Cihat GÖKTEPE: *The Menderes Period (1950-1960)* [online], 2005. 04. 13. Forrás: *The Journal of Turkish Weekly* [2014. 04. 11.]; Muhittin ATAMAN: Leadership Change: Özal Leadership and Restructuring in Turkish Foreign Policy. *Alternatives, Turkish Journal of International Relations*, 1. évf., 2002/1.

3 Ziya ÖNİŞ: Turgut Özal and his Economic Legacy: Turkish Neo-Liberalism in Critical Perspective, *Middle Eastern Studies*, 40. évf., 2004/4, 113–134. o.

4 Ali ÇARCOĞLU: Turkey's November 2002 elections: A new beginning? *The Middle East Review of International Affairs*, 7. évf., 2002/4.

5 Ziya ÖNİŞ: Luxembourg, Helsinki and Beyond: Towards an Interpretation of Recent Turkey-EU Relations. *Government and Opposition*, 35. évf., 2000/4, 463–483. o.

te jelentősen átalakult, ami komoly hatással volt az ország belső környezetére is: tovább folytatódtak a gazdasági és a politikai változások, amelynek eredményeként az AKP 2002-ben elsőprő győzelmet aratott az országgyűlési választásokon.

A 2001. szeptember 11-i terrortámadásokat követő, amerikai irányítású katonai beavatkozások Afganisztánban és Irakban ismét jelentős változásokat hoztak Törökország regionális környezetében. Az iraki Szaddám Huszein-rezsim bukását követően a Közel-Keleten hatalmi vákuum keletkezett, amely egyszerre jelentett lehetőséget egy kiemelt regionális pozícióra, és eredményezett biztonságpolitikai kihívást. Ezzel egy időben a Törökországban zajló belső folyamatok is a korábbi külpolitikai passzivitás megszűnését vetítették előre: az egypárti kormányzást folytató AKP már a 2002-es választások előtt is a török külpolitika aktivitásának növekedését követelte, hatalomra kerülve pedig az uniós csatlakozási folyamat felgyorsítására és a török diplomácia megerősítésére törekedett a Közel-Keleten. Nyilvánvalóvá vált: a török külpolitikai aktivizmus külső és belső tényezők eredményeként alakult ki.

Jelen elemzésünk középpontjában a török külpolitika átalakulási folyamata áll: magyarázatot kívánunk adni arra a kérdésre, hogy hogyan válhatott az introvertált, bezárkózó Törökország egy külpolitikailag aktív szereplővé a 2000-es évekre. A tanulmány célja az, hogy átfogó értékelést adjon arra a kérdésre, hogy mennyiben befolyásolta Törökország külső és belső környezete a török külpolitika alakulását.

Az alkalmazott elméleti keret

E tanulmány Randall Schweller neoklasszikus realista gondolatmenetét használja fel.⁶ A nemzetközi kapcsolatok elméletének legfőbb irányzatai, a realista és a liberális iskolák nyitva hagyták annak kérdését, hogy az egyes államok pontosan hogyan is hozzák meg külpolitikai döntéseiket. Nem adnak elégséges magyarázatot az államok meghatározott szerepére a döntéshozási folyamatban, illetve elhanyagolják a rendszerszintű és az egység szintű változók interakciójának természetére vonatkozó vizsgálatot. A neoklasszikus realizmus egyértelmű megkülönböztetést tesz az állam és a társadalom között, azt feltételezi, hogy az állam által a külső kényszerekre adott külpolitikai válaszok az állam és a társadalom közötti interakciók eredményeként jönnek létre. A rendszerszintű kényszerek egység szintű közvetett változókon keresztül kapnak új értelmezést, e tényezők elsősorban az állami struktúra, illetve a döntéshozók helyzetértékelése és érzékelése.⁷ A döntéseket politikai vezetők és elitcsoportok hozzák meg annak alapján, hogy hogyan értékelik a nemzetközi/külső kényszereket.⁸

6 Randall L. SCHWELLER: Unanswered Threat, A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing, *International Security*, 29. évf., 2004/2, 159–201. o.

7 Steven E. LOBELL, Norin M. RIPSAN és Jeffrey W. TALIAFERRO (eds.): *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*. Cambridge University Press, Cambridge, 2009, 11–12. o.

Randall L. SCHWELLER: The Progressiveness of Neoclassical Realism. In: Elman Colin ELMAN, Miriam F. ELMAN (eds.): *Progress in International Relations Theory: Appraising the Field*, MIT Press, Cambridge, 2003, 311–322. o.

Gideon ROSE: Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy. *World Politics*, 51. évf., 1998/1. pp. 145–147.

8 ROSE: *i. m.*, 157–161. o.

Randall L. SCHWELLER: *The Progressiveness...*, *i. m.*, 332–336. o.

Randall Schweller négy egység szintű változót alakított ki annak vizsgálata érdekében, hogy az államok miként adnak külpolitikai választ a külső környezetükben történt változásokra. Ezek a tényezők az elitcsoportok konszenzusa vagy annak hiánya, az uralkodó rezsim sérülékenysége, a társadalom kohéziójának, illetve az uralkodó elitek kohéziójának szintje. A társadalmi kohézió és a rezsim sérülékenysége azt mutatja be, hogy a társadalom és főbb társadalmi érdekcsoportok mennyire képesek elviselni és támogatni az uralkodó kormányzatot, illetve mennyiben befolyásolják a kormányzat döntéseit az egyes társadalmi érdekcsoportok érdekeinek változásai. Az elitkonszenzus és az elitkohézió pedig arra ad rálátást, hogy az elitcsoportok mennyiben alkotnak egységet, illetve mennyire fragmentáltak, valamint a közöttük zajló belső ellentétek és érdekütközések mennyiben befolyásolhatják az ország végső külpolitikai lépéseit.⁹ Jelen dolgozat e változókat használta fel a török külpolitika átalakulásának elemzéséhez. Ezek szerint, a török kormányzó rétegnek a belső politikai ellenzéki csoportok, intézmények ellenében, illetve támogatóik folyamatos mobilizálása, a főbb gazdasági érdekeltek megtartása mellett kellett és kell a külpolitikai döntéseket meghozniuk.

Schweller elmélete alapján a rendszerszintű külső tényezők jelentik a független változókat, amelyek hatásai az államon belüli függő változókon keresztül fordítódnak át a döntéshozók tényleges politikai döntéseivé.

Az elemzés legfőbb vizsgálati tényezői

Független változó	Változás Törökország külső környezetében			
A külső hatás típusa		biztonsági	gazdasági	politikai
A változások természete	fenyegetés vagy lehetőség			
Függő változók	elitkonszenzus	elitkohézió	társadalmi kohézió	a rezsim sérülékenysége
Vizsgált tényezők	az uralkodói elitcsoport homogenitása	a „rég” kemalista és az új anatóliai politikai elitcsoportok közötti versengés	a kemalista-szekuláris és vallásos társadalmi csoportok közötti kapcsolatok	a politikai vezetés legitimitása, a társadalom támogatása
	az uralkodó politikai elit kapcsolata az üzleti és a katonai elitcsoportokkal	a „rég” kemalista és az új anatóliai politikai elitcsoportok közötti kapcsolatok	a többségi török társadalom és a kurd kisebbség kapcsolatai	a hadsereg szerepe
		hadsereg mint egy önálló tényező		

9 SCHWELLER: *Unanswered Threat...*, i. m., 170–181. o.

A külső környezet jelenti a független változót a vizsgálati időszakban. Minden államot a külső környezet egyes meghatározott tényezői befolyásolnak, illetve gyakorolnak hatást az államok viselkedésére. E tényezők közül a külpolitikai döntéshozást elsősorban a biztonsági, a politikai és a gazdasági hatások befolyásolják. E külső hatásgyakorló tényezők két kategóriában értelmezhetők: egyrészt lehetnek fenyegetések vagy kihívások, amelyekre az államnak valamilyen választ kell adnia biztonságának fenntartása érdekében, illetve lehetőségek, amelyek révén egy állam gazdasági, biztonsági vagy politikai többletet tud szerezni.

Az elemzésünk által tárgyalt időszakban (azaz a Török Köztársaság megalapításától a 2000-es évek elejéig) a külső környezetet meghatározó elsődleges körülmény a hidegháború volt, amely egyszerre hozott konstans fenyegetést és kiszámíthatóságot is a nemzetközi rendszerbe. A hidegháború végével a külső környezet elveszítette a stabilitását, és számos gazdasági jellegű, illetve politikai és katonai fenyegetés jelent meg. Törökország veszített a korábbi kiemelt geopolitikai jelentőségéből; a külső környezet nagyobb külpolitikai aktivitásra sarkallta a politikai vezetést, hogy biztosítani tudja az ország érdekeit és biztonságát. A külpolitikai döntéshozókra befolyást gyakorolnak a belső függő változók. E dolgot tehát a török belpolitikai folyamatokra alkalmazza a Schweller által meghatározott függő változókat.

Külső befolyásoló tényezők

A Török Köztársaság megalapítása után a kormányzó elit elsődleges célja a működő nemzetállam létrehozása volt, egyben az, hogy az új állami intézményi struktúra hosszú távon is működőképes maradjon. Az ország külső környezete számos biztonsági kihívást rejtett magában, amely az új állam pusztá fennmaradását fenyegette. A növekvő nyomás a Szovjetunió irányából a tengerszorosok átadása érdekében, később pedig a második világháború és a hidegháborús nemzetközi környezet jelentette fenyegetések mind óvatosságra intették az egymást követő török kormányokat, a külpolitikai döntéshozókat. Az ataturki „*béke otthon, béke a világban*” elv gyakorlatilag a világot kizáró és attól elzárkózó külpolitika ideológiája lett.¹⁰

Törökország geopolitikai elhelyezkedése predestinálta, hogy a régióból és a nemzetközi rendszerből érkező külső befolyások egyaránt komoly hatást gyakoroljanak külpolitikai viselkedésére. Egyértelmű tehát, hogy a török külpolitika elzárkózása összefüggésbe hozható a hidegháborús nemzetközi környezettel. Törökország a két világrend közötti törésvonal egyik stratégiaileg fontos földrajzi zónájában feküdt, amely a hidegháború kezdetén komoly lehetőségeket generált számára. Ennek volt köszönhető, hogy Görögországgal közösen már 1952-ben felvételt nyertek a NATO-ba.¹¹ Ugyan Törökország ki tudott maradni a második világháborúból, azonban a Szovjetunió nyomásgyakorlása mellett a hidegháború alatt ez a semlegesség már nem maradt fenntartható. A tengerszorosok megszerzésére irányuló szovjet katonai és politikai fenyegetés arra kényszerítette a török

10 Malik MUFTI: *Daring and Caution on Turkish Strategic Culture, Republic at Sea*. Palgrave Macmillan, London and New York, 2009, 21. o.

11 William HALE: *Turkish Foreign Policy since 1774*. Routledge, London, 2013, 121–123. o.

vezetést, hogy csatlakozzon a nyugati szövetséghez.¹² A szovjet fenyegetésen túl az is a nyugati szövetség irányába húzta, hogy a NATO-tagság jó hatással volt a török kormány belpolitikai támogatottságára és önbizalmára. Az 1950-es években hatalmat gyakorló első demokratikusan választott kormány még abba is beleegyezett, hogy az évtized végén nukleáris töltettel felszerelt rakétákat telepítsenek török területeken.¹³

Az 1960-as évektől kezdve Ankara törekedett arra, hogy a lehetőségekhez mérten eltávolodjon az amerikai befolyástól, amire az évtizedben megtapasztalt válságok is késztették. A ciprusi események és az arab–izraeli konfliktus is óvatosságra intették a belpolitikai válságokkal sújtott török államot, mely a hullámzó és olykor kritikákkal terhelt nyugati kapcsolatrendszer ellenére továbbra is stratégiai szövetségesnek számított. Külpolitikai identitását a nyugati világrendhez való tartozás és a keleti világrendtől való elzárkózás határozta meg. A Nyugat kiegyensúlyozott és passzív külpolitikát várt el Ankarától, amit a török vezetők követtek is.

A hidegháború vége komoly változásokat hozott Törökország nemzetközi környezetében és az országra nehezedő külső kihívásokban. Az 1990-es évekig Törökország külső környezetét állandó, de kiszámítható fenyegetések jellemték mind a regionális, mind pedig a globális térben.¹⁴ A hidegháborús nemzetközi politikai helyzet és a folyamatos „proxy” konfliktusok a Közel-Keleten óvatossá tették a török elitet, és néhány kivételes időszaktól eltekintve az egymást követő török kormányok az 1980-as évek közepéig nem tértek el az eredeti Atatürk-i külpolitikai irányvonalától.

Törökország azonban az 1990-es évekre elveszítette hidegháborús geostratégiai jelentőségét és ezzel a külpolitikai identitásának egyik legfontosabb alapvetését. Éppen ezért ebben az új korszakban a török külpolitikának újra kellett definiálnia magát egy új és gyorsan változó nemzetközi környezetben. A hagyományosnak tekinthető fenyegetés Oroszország felől egyértelműen visszaszorult, bár nem szűnt meg.¹⁵ A Szovjetunió szét hullása, a nacionalizmus felcsapó lángjai és a közel-keleti hatalmi erőpróbák teljesen megváltoztatták Ankara külső környezetét. A török rokonságban lévő közép-ázsiai és kaukázusi országok függetlenedése nacionalista fellángolást hozott a török társadalomban, a többség az ország befolyásának kiterjesztését igényelte.¹⁶ A jugoszláv háborúba való beavatkozásra az iszlám szolidaritás sarkallta Ankarát,¹⁷ miközben Irakból egyre nagyobb számban kezdtek érkezni a menekültek, ami nehezebben ellenőrizhetővé tette a Kurdisztáni Munkáspárt (*Partiya Karkerên Kurdistan – PKK*) terrorista csoport tagjainak beszivárgását. A biztonsági környezet átalakulása kikényszerítette, hogy az ország fokozatosan

12 A Szovjetunió számos alkalommal próbálta Törökországot rábírní arra, hogy adja át a tengerszorosok feletti irányítást, s így nemzetközi kijáratot szerezzen fekete-tengeri flottájának. Forrás: HALE: *Turkish Foreign Policy...*, i. m., 48–50, 61–62. o. és Mustafa KIBAROĞLU, Aysegül KIBAROĞLU: *Global Security Watch – Turkey: a Reference Handbook*, Praeger Security International, 2009, 28–30. o.

13 GÖKTEPE: i. m.

Süleyman SEYDI: *Turkish-American Relations and the Cuban Missile Crisis, 1957-63*. *Middle Eastern Studies*, 46. évf., 2010/3, 433–455. o.

14 William HALE, Ergun ÖZBUDUN: *Islamism, Democracy and Liberalism in Turkey: The case of AKP*. Routledge, London and New York, 2010, 119. o.

15 MUFTI: i. m., 88. o.

16 HALE: *Turkish Foreign Policy...*, i. m., 207–226. o.

17 EGERESI Zoltán: *Törökország és a Balkán, Külügyi Szemle*, 12. évf., 2013/1, 43–44. o.

adja fel az elzárkózási politikáját. A „béke otthon” szépen lassan ellentétbe kezdett kerülni a „béke a világban” célkitűzéssel.¹⁸ Európa és az Egyesült Államok figyelme is az új kihívások felé fordult. Törökország egyszeriben már nem volt pótolhatatlan szereplő a Nyugat számára,¹⁹ és ezzel a korábbi évtizedek befelé forduló külpolitikájának receptje is megkérdőjeleződött. A török társadalomban ismét előkerült az identitásuk alapját is megrengető kérdés: Törökország továbbra is a Nyugat részeként kezelendő-e?²⁰

Az 1990-es évek legelején megjelenő külpolitikai aktivizmust Turgut Özal köztársasági elnök irányította, aki katonai és fejlesztési eszközök felhasználásával egyaránt igyekezett kiterjeszteni az ország befolyását. Azonban az újjáformálódott nemzetközi térben más, regionális befolyásra törekvő hatalmak is megjelentek: Szaúd-Arábia, Irán és néhány évvel később Oroszország is.²¹ Törökország a kezdeti próbálkozások ellenére nem tudott széles körű regionális hatalmat és befolyást kialakítani magának, mivel ennek pénzügyi bázisa lassan elapadt.²² Turgut Özal köztársasági elnök 1993-as halálával egy csapásra megszűnt a török külpolitikai aktivizmus, és az ország ismét a belpolitikai játszmák,²³ majd 1994-től a gazdasági válságok spiráljába került.²⁴

A hidegháború vége lényegében egy átmeneti időszakot jelzett Törökország biztonsági környezetében, amelynek részese volt a kurd szeparatizmus felerősödése is. A külső hatalmak, különösen Irán és Szíria rendszeresen felhasználták a kurd kártyát Ankarával szemben minden olyan esetben, amikor érdekük ezt diktálta.²⁵ A modern török állam megalapítását követően rendszeresek voltak a kurd politikai csoportok lázongásai és kisebb volumenű támadásai kelet-anatóliai területeken. A tényleges fegyveres felkelés 1984-ban robbant ki, attól kezdve folyamatosá váltak a támadások, elsősorban politikai és katonai célpontok ellen.²⁶ A török hadsereg több tízezer katonát vezényelt a keleti országrészebe, és 1987-ben bevezették a szükségállapotot.²⁷

A konfliktus intenzitása tovább növekedett az 1990-es években, részben a hidegháború vége jelentette új realitások, részben pedig a szeparatista PKK fejlődése következtében. A PKK képessé vált jelentős számú fegyverest megmozgatni és szervezett támadásokat indítani, ami gyorsan demoralizálta a keleti országrészt lakosságát, és jelentős veszteségeket okozott a török hadseregnek.²⁸ Az öbölháború kitörése és Északnyugat-Irak destabilizá-

18 MUFTI: *i. m.*, 22. o.

19 HALE: *Turkish Foreign Policy...*; *i. m.*, 194–226. o.

20 M. KIBAROĞLU, A. KIBAROĞLU: *i. m.*, 62–63. o.

21 Yücel BOZDAĞLIOĞLU: *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach*. Routledge, London and New York, 2003, 130–136. o.
MUFTI: *i. m.*, 109–118. o.

22 Mustafa Turgut DEMİRTEPE, Güner ÖZKAN: Transformation of a Development Aid Agency: TİKA in a Changing Domestic and International Setting, *Turkish Studies*, 13. évf., 2012/4, 649–652. o.

23 1991 és 2002 között 10 különböző kormánykoalíció váltotta egymást, 7 kormányfő irányításával. A török kormányok gyakorlatilag évente cserélődtek, ami mind a politikai, mind a gazdasági életben komoly bizonytalanságokat eredményezett.

24 Ziya ÖNIŞ: Globalization and Financial blow-ups in the semi periphery: Perspectives on Turkey's Financial Crisis of 1994. *New Perspectives on Turkey*, 15. évf., 1996/1, 1–23. o.

25 Henri J. BARKEY, Graham FULLER: *Turkey's Kurdish Question*, Carnegie Corporation, New York, Oxford, 1998, 157. és 171. o.

26 EGERESI Zoltán: A PKK: marxista terrorszervezetből nemzetépítő gerillasereg? *Pro Minoritate*, 21. évf., 2012/2, 98–99. o.

27 Uo., 98. o.

28 Uo., 99–101. o.

lódása jelentős előnyökhöz juttatta a kurd szeparatistákat. A PKK a török hadsereg rendszeres, határon átnyúló katonai beavatkozásai ellenére sem gyengült meg, sőt, az 1990-es években Szíriában és Irakban (részben Libanonban) egy bázisrendszert is felépített.²⁹ Szíriában Háfez al-Aszad rezsimje még pénzügyi támogatást is adott a szervezetnek, és védte Abdullah Öcalant, a PKK vezetőjét. Az ennek nyomán kialakult török–szír feszültségek 1998-ra a háború szélére sodorták a két országot.³⁰

Nemcsak a külső biztonsági fenyegetések terelték Törökországot abba az irányba, hogy feladja a visszafogott külpolitikáját, de az Európai Közösségekkel, majd később az Európai Unióval fennálló kapcsolatai is. Turgut Özal már az 1980-as években bejelentette, hogy Törökország csatlakozni kíván az európai integrációhoz, és 1987-ben benyújtotta a hivatalos csatlakozási kérelmet.³¹ Majdnem egy évtizeddel később, számos reformnak és gazdaságpolitikai lépésnek köszönhetően Törökország sikeresen csatlakozott a vámunióhoz. A török közvélemény természetesnek vette, hogy az EU hamarosan tágra nyitja az ajtaját a törökök előtt, azonban nem így történt. Az Európai Tanács 1997-es luxemburgi ülésén úgy határozott, hogy hat országgal kezdődhetnek meg a csatlakozási tárgyalások. Ezek: Ciprus, Csehország, Észtország, Lengyelország, Magyarország, Szlovénia. Törökország a társadalma felfokozott várakozásai ellenére nem került a tagjelölt országok közé, amit nemzeti csalódásként éltek meg, és csökkenni kezdett az uniós csatlakozási törekvések támogatottsága.³² Végül az 1999-es helsinki csúcson Törökország is bekerült a tagjelöltek közé, habár nem jelölték meg a tárgyalások kezdési időpontját.³³ A döntést végül 2004-ben hozták meg, és a tárgyalások 2005 végén kezdődhettek. A Helsinkiben meghozott döntés fontos visszacsatolást jelentett Törökország számára, egyben azonban köteleességeket is. Törökországnak meg kellett erősítenie az elkötelezettségét a demokratikus értékek iránt, és bizonyítania, hogy valóban az EU része tud lenni, beleértve külpolitikáját is.

Belső tényezők összefüggése a külső tényezőkkel

A társadalmi kohézió és az elit legitimitásának a vizsgálatával érdemes kezdeni a belső tényezők elemzését. Az anatóliai tömegek és a politikai elit közötti társadalmi szakadék miatt a lakosság széles rétegeinek érdekeit sokáig nem képviselte egy politikai erő sem, ennek következtében a társadalom nem kérdőjelezte meg a politikai elit legitimitását. A török pártpolitikai struktúra és az exkluzivista politikai kultúra eredőjeként a társadalom elfogadta az elitet, amely minden egyes választáson újra érvényre juttathatta vezető szerepét. Annak ellenére, hogy rendszeresen formálódtak új politikai pártok, a politikát irányító főbb csoportok és politikusok nem változtak. A társadalom magától értetődőnek vette a vezetők legitimitását; az 1980-as évektől is elsősorban csak hazájuk külpolitikai orientációjával szemben szólaltak fel.

29 Henri J. BARKEY, Graham FULLER: Turkey's Kurdish Question: Critical Turning Points and Missed Opportunities. *The Middle East Journal*, 51. évf., 1997/1, 59–79. o.

30 Yüksel SEZGIN: The October 1998 crisis in Turkish-Syrian relations: A prospect theory approach. *Turkish Studies*, 3 évf., 2002/2, 47–63. o.

31 Özgül ERDEMLI: Chronology: Turkey's Relations with the EU. In: Ali ÇARKOĞLU, Barry RUBIN: *Turkey and the European Union, Domestic Politics, Economic Integration and International Dynamics*. Frank Cass London and New York, 2003, 5. o.

32 ÖNIŞ: *Luxembourg, Helsinki and Beyond...*, i. m.

33 *Uo.*, 10–11. o.

Törökország még a két világháború közötti időszakban és a második világháború alatt azzal szembesült, hogy egy új gazdasági alapot kell felépíteniük, és ezt az építkezési folyamatot rendszeres gazdasági válságok és külpiaconkról érkező sokkok nehezítették. Ennek eredményeként a török vezetés a külgazdasági kapcsolatokban is az elzárkózás és a belsőleg generált gazdaságfejlesztési modell alkalmazása mellett döntött. Az importhelyettesítő iparosítás programjának megkezdése is a külső hatások csökkentésével hozható összefüggésbe. A NATO-csatlakozás miatt Törökország jelentős infrastrukturális reformokra és iparosításra kényszerült.³⁴ A vidéki konzervatív és vallásos tömegek, amelyek korábban a mezőgazdaságból éltek, elkezdtek a nagyvárosokba és a vidéki, közép méretű városokba költözni. Mardin szavaival élve a török „periféria” lassan rátelepedett a „centrumra”.³⁵

A belső vándorlás következtében az alacsony iskolázottságú és a vidéki képzett munkaerő közösen új értékrendet vitt el a városokba. Az újonnan érkezett konzervatív muszlim csoportok nem elégedtek meg az elsősorban szekuláris elit számára létrehozott szolgáltatásokkal. Igényeiket iszlamista és konzervatív vallásos politikai csoportok kezdték el kiszolgálni (illetve a '60-as és '70-es években szocialista irányultságú pártok). Ezzel a folyamattal párhuzamosan a politikai érdekképviselet is egyre artikuláltabb igényné vált. Az új csoportosulások jóval nyitottabban közelítették meg a külső aktivitás lehetőségét, és identitásukból, illetve korábbi gazdasági kapcsolatrendszerükből adódóan egy új, kelet felé nyitó külpolitikát követeltek.

Az erőcsoportok lassú és fokozatos átalakulásával a török külpolitika transzformációja is lassan elkerülhetetlenné vált. Az új, politikai hatalmi pozíciót megszerző csoportok a hagyományos elzárkózó szemlélettel ellentétben egy jóval aktívabb, de immár kevésbé nyugati, mint inkább a keleti irányba tekintő külpolitikai irányt követték. Irányultságukat ideológiai, iszlám szolidaritásra építő vallási és gazdasági érdekek határozták meg. Utóbbi legfontosabb mozgatórugója az volt, hogy a kelet- és dél-anatóliai vállalkozók elsősorban a keleti gazdasági kapcsolatok fejlesztésében voltak érdekelték.³⁶ Az 1980-as években a hidegháborús időszakban is változás következett be, amely hatást gyakorolt Törökország viszonyára a közel-keleti, elsősorban szovjet szövetséges arab országokkal. Ez a változás lehetővé tette a török külpolitika liberalizálódását a régióban. Az új külpolitikai irányválasztásban nyilvánvalóvá váltak a török társadalom belső fejlődéséből adódó hatalmi elmozdulások, amelynek egyértelmű megtestesítőjévé vált 1983-ban Turgut Özal miniszterelnök. A kelet-anatóliai konzervatív vallásos közegekből származó kormányfő nem a korábbi isztambuli hatalmi elitcsoportok soraiból került ki, és különbözőségét már kormányzása elején láthatóvá tette.³⁷ Az általa bevezetett neoliberális gazdaságpolitikai reformok és a globális külpolitikai nyitás programja azt eredményezték, hogy a török vállalkozók és üzletemberek egyre szélesebb körben jelentek meg a közel-keleti régióban. Az

34 Günseli BERIK, Cihan BILGINSOY: The Labour Movement in Turkey: Labor Pains, Maturity and Metamorphosis. In: Ellis Jay GOLDBERG (ed.): *The Social History of Labour in the Middle East*. Boulder, Westview Press, 1996, 40–43. o.

35 Şerif MARDIN: Center Periphery Relations: A Key to Turkish Politics. *Daedalus*, 2. évf., 1973/1, 169–190. o.;

Şerif MARDIN: Turkish Islamic Exceptionalism Yesterday and Today: Continuity, Rupture and Reconstruction in Operational Codes. *Turkish Studies*, 6. évf., 2005/2, 145–165. o.

36 Mustafa ACAR, Ömer DEMİR, Metin TOPRAK: Anatolian Tigers or Islamic Capital: Prospects and Challenges, *Middle Eastern Studies*, 40. évf., 2004/6, 166–188. o.

37 MUFTI: i. m., 58. o.

évtized közepére az állami támogatásoknak és politikai figyelemnek köszönhetően a török gazdasági szereplők jelentős befolyást és gazdasági pozíciót szereztek a térség számos országában.³⁸ Ez az átmeneti felemelkedés azonban az évtized végére lelassult a hidegháború vége okozta politikai átalakulás és a gazdasági válságok következtében. A korábbi elit hatalma pedig végleg megkérdőjeleződött az iszlamista orientációjú Necmettin Erbakan politikai előretörésével és azzal, hogy 1996-ban végül miniszterelnöki pozícióba jutott.³⁹

Az elitkonszenzus szempontjából a legjelentősebb törésvonal – a társadalom egészéhez hasonlóan – a kemalista és vallásos muszlim ellentétben jelent meg. Az egykoron vezető szekuláris kemalista politikai csoportok az 1980-as évektől kezdve egyre inkább kezdtek veszíteni hatalmukból, és képtelenek voltak szerepük és céljaik újradefiniálására a hidegháborút követő új nemzetközi környezetben. Az államalapító Musztafa Kemal Atatürk pártja, a Köztársasági Néppárt (*Cumhuriyet Halk Partisi – CHP*), amely évtizedeken keresztül (ha nem is mindig kormánypozícióban), de az ország egyik legerősebb pártjának számított, az 1990-es évekre elveszítette identitását, és nem tudott megfelelő választ adni a hidegháború vége és a világrend újrendeződése által keltett kihívásokra. A hadsereg szintén e törésvonal kikerülhetetlen tényezője maradt. A hadsereg a kemalista értékrend őrzőjeként és Törökország függetlenségének zálogaként tüntette fel magát, és ezzel elsősorban az introvertált külpolitika mellett állt ki.⁴⁰ Szerepük kettős volt, egyik oldalról az ország biztonságát szavatolták, másrészt viszont kiemelt szerepük volt a mindenkori uralkodó rezsim sérülékenységében. A modern Törökország történelme során lezajlott katonai puccsok bebizonyították, hogy amint a hivatalban lévő kormány túlságosan is eltért a hadsereg által támogatott vagy helyesnek tartott politikai irányvonalról, a katonai vezetők nem haboztak beavatkozni. Azonban az 1997-es posztmodern katonai puccs némileg különbözött a korábbiaktól, mert nemcsak a civil politikai irányítást, de magát a hadsereget is meggyengítette.⁴¹ A katonai elit új, valamivel nyitottabb hozzáállást mutatott, ami szintén lehetővé tette a politikai változásokat és az aktivizmus megjelenését. Annak ellenére, hogy a társadalom szemében a hadsereg továbbra is az egyik leginkább hiteles nemzeti intézmény maradt, az érinthetlensége megkérdőjeleződött.⁴²

Az 1990-es évek végére egy relatíve egységes csoport volt kialakulóban. Az új konzervatív, vallásos, esetenként iszlamista politikai elit tagjai fokozatosan megerősödtek. Az iszlamista, illetve a vallásos értékrendet követő irányzatok lassan elterjedtek a teljes társadalomban, és megszerezték az alacsonyabb társadalmi rétegek támogatását, különösen a vidéki városokban és falvakban. Később eljutottak a korábbi kemalista „fellegvárakba”, Isztambulba és Ankarába. Az új elit már egy új politikai értékrenddel és külpolitikai célrendszerrel rendelkezett.⁴³ Az olyan fejlemények, mint Recep Tayyip Erdoğan isztambuli polgármesterré választása vagy az iszlamista Jólét Pártját vezető (*Refah Partisi – RP*)

38 Sedat LAÇINER: *Turgut Özal Period in Turkish Foreign Policy: Özalism* [online], 2009. 03.0 9. Forrás: *The Journal of Turkish Weekly* [2014. 04. 11.]

39 Hakan M. YAVUZ: *Political Islam and the Welfare Party in Turkey*. *Comparative Politics*, 30. évf., 1997/1, 73. o.

40 William HALE: *Turkish Politics and the Military*, Routledge, London, 1994.

Altunay AYŞEGÜL: *The Myth of Military Nation*. New York, Palgrave Macmillan, 2004.

41 E tanulmány vizsgálati időszakába nem tartozik bele a 2016. júliusi puccskísérlet, ezért arra külön nem tér ki.

42 Ersel AYDINLI, Nihat Ali ÖZCAN, Dogan AKYAZ: *The Turkish Military's March Toward Europe*, *Foreign Affairs*, 85. évf., 2006/1.

43 YAVUZ: *i. m.*

Necmettin Erbakan miniszterelnöki kinevezése visszafordíthatatlan elmozdulást jelzett a politikai csoportok közötti erőviszonyokban. A régi elit egyre inkább veszteni kezdett a hatalmából, miközben egy új elitcsoport csillaga egyre magasabbra emelkedett.

Az új politikai elit megerősödésével párhuzamosan a muszlim konzervatív üzleti elit is kiterjesztette a hatalmát, elsősorban az anatóliai kisebb és közepes méretű városokban. Az 1970-es évektől a korábban exkluzív hatalommal és kapcsolatrendszerrel rendelkező kemalista üzletemberek mellett egy új, karakterében teljesen különböző elitcsoport jelent meg. A vallásos muszlim vállalkozók egyre meghatározóbbá váltak az otthonukként szolgáló városokban, működésüket az iszlám szolidaritásra és informális kapcsolatrendszerükre alapozták. A „régii” kemalista elittel szemben az anatóliai burzsoázia egyre inkább a keleti irányba terjeszkedett, külkapcsolatait a keleti muszlim országokban bővítette. A Közel-Kelet és Észak-Afrika ezáltal egyre jelentősebb szerepet kezdett játszani Törökország külkereskedelmében.⁴⁴ Számos kis- és középvállalkozás megerősödött, és diverzifikálni kezdte külkapcsolatait. Elsődleges igényük az volt, hogy a török kormány kedvező feltételeket teremtsen a külgazdasági terjeszkedéshez, illetve tegyen meg mindent a régió stabilitásnak előmozdítása érdekében. Az AKP biztosította a török vállalatok szomszédos országokban és távolabbi régiókban való megjelenéséhez szükséges hátteret. Nyilvánvalóvá vált, hogy az AKP-t támogató új üzleti elit jelentősen befolyásolta a török külpolitika irányait. A 2000-es évekre az ő nyomásuk is szerepet játszott benne, hogy Törökország egy új külpolitikai irányt kezdett követni, és korábban elhanyagolt és háttérbe szorult partnerek kaptak kiemelt figyelmet az ország külkapcsolataiban. Kemal Kirişçi értékelése szerint a török külpolitikai orientációváltás és az aktivizmus megnövekedése nem választható el a török üzleti csoportok és szövetségek érdekeitől. Ezek szerint a török külpolitikai paradigmaváltás nyugatról kelet felé elsősorban az üzleti csoportok érdekeit követte és az ő erőforrásaikra építkezett.⁴⁵

A régi, kemalista gazdasági-üzleti elitcsoportok elsősorban a nyugati gazdasági érdekkörhöz kötődtek, ugyanakkor kevésbé elleneztek a keleti irányú nyitást, mivel az neoliberais gazdasági reformokkal kapcsolódott össze. Számukra a legfontosabb az ország belpolitikai és gazdasági stabilitása volt, amely egy határozott külgazdasági diplomáciával párosult, csak esetükben elsősorban Európa és a nyugati világ volt a célpont. Az, hogy a 2000–2001-es válságok idején kiemelkedő AKP a mihamarabbi uniós csatlakozást tűzte zászlajára, meggyőzte a szekuláris üzleti csoportok egy részét is. Álláspontjuk szerint Törökország csak a nála fejlettebb országokkal kialakított és folyamatosan fejlesztett gazdasági kapcsolatokkal tudja növelni gazdasági potenciálját és versenyképességét.⁴⁶

A belső elemek vizsgálatánál nem feledkezhetünk meg Törökország uniós csatlakozási törekvéseinek hatásairól sem. A társadalom és a politikai erőcsoportok jelentős része

44 Emin Baki ADAŞ: The Making of Entrepreneurial Islam and the Islamic Spirit of Capitalism. *Journal for Cultural Research*, 10. évf., 2006/2, 113–137. o.

ESI (European Stability Initiative): *Islamic Calvinists, Change and Conservatism in Central Anatolia* [online], 2005. 09. 19. Forrás: esiweb.org [2014. 07. 14.], 41. o.

45 Kemal KIRIŞÇI: Turkey’s “demonstrative effect” and the transformation of the Middle East. *Insight Turkey*, 13. évf., 2009/1, 33–55. o.

46 Ayşe BUĞRA: Class Culture and State: An Analysis of Interest Representation by two Turkish Business Associations. *International Journal of Middle East Studies*, 30. évf., 1998/4, 528. o.

egyértékre jutott a csatlakozási törekvések támogatásában. Érdekes módon pontosan az évtizedek óta hatalmon lévő, szekuláris és kemalista elit egy része kezdett kritikussá válni az európai integrációval szemben, hiszen évtizedekig ők szembesültek a Brüsszelből érkező emberi jogi és politikai kritikákkal. Évtizedekig a ciprusi konfliktus, majd pedig a kurdokkal szembeni fellépés miatt vált Ankara európai vádak céltáblájává. Később az IMF által a hitelekért cserébe támasztott nagyon szigorú feltételek is ilyen hatást váltottak ki. A régi politikai elitcsoport belesüllyedt ebbe a konfliktusba, és nem tudta újradefiniálni magát. Ugyanakkor az új üzleti és politikai elit, a régi gazdasági elit támogatását is élvezve aktív lobbizásba kezdett az uniós csatlakozás érdekében. Mindezt a muszlim konzervatív elitcsoport és azon belül az AKP magáévá tette, és az uniós csatlakozás támogatásával megosztotta a régi elit politikai és gazdasági szereplőit. Az AKP vezetése nem mellékesen felismerte azt is, hogy ha az uniós előcsatlakozási tárgyalások megkezdődnek és az ott támasztott feltételeket teljesíti Törökország, az a hadsereg feletti civil kontroll megerősítésével is együtt járhat. Ennek eredményeként pedig gyengülhet a fegyveres erők befolyása, ahogy az általuk a kormányzatra nehezedő fenyegetés is egy esetleges újabb puccskísérletből adódóan.⁴⁷ Az AKP 2001-ben stratégiai döntést hozott, és az EU-csatlakozást a külpolitikai céljai között kiemelt pozícióba helyezte.

A kurdkérdés egyszerre külső és belső tényezőként is hatással volt a török külpolitikára és annak átalakulására. A kurdokkal fenntartott kapcsolatrendszer a török külpolitika neuralgikus pontja maradt. A döntéshozók legfőbb célja kezdetektől az volt, hogy egy egységes török nemzetet hozzanak létre, és – félve a szeparatizmustól – gyanakvással követték minden kisebbség önállósági törekvéseit. A kurdok, bár nem voltak egységesek, mégis a leginkább szervezett és számban is a legnagyobb kisebbségként tudtak fegyveres ellenállást kialakítani. Megkérdőjelezték Ankara legitimitását, és minimálisan jogaik kiszélesítésére, a legradikálisabb csoportok pedig a függetlenség kivívására törekedtek. A török politikai és katonai elit egységesen a fegyveres és nem a politikai válasz mellett döntött, amelynek belső és külső vetülete is volt, és érintette Törökország szíriai és iraki kapcsolatait egyaránt. A PKK tevékenysége és Törökországon belüli, illetve határokon átnyúló akciói egyszerre jelentettek belső és külső fenyegetést is az állam számára. A kurdokat mind az iraki, mind pedig a szíriai politika eszköznnek tekintette, melyet felhasználhat Törökországgal szemben, illetve annak zsarolására.

Irak 2003-as amerikai inváziója a Kurdisztáni Régió jelentette újabb fenyegetésre mutatott rá, és bebizonyosodott, hogy a török külpolitika aktív fellépése az egyetlen eszköz, amellyel az iraki Kurdisztáni Régió törökországi kurdokra gyakorolt hatását csökkenteni lehet. A kurdok és a törökök között növekvő feszültségek, illetve a konfliktus egyre inkább határokon átívelő jellege egyértelműen rámutattak arra, hogy Törökország nem kerülheti el a külpolitikai fellépést. A kurdok elleni aktívabb katonai és politikai fellépés széles támogatottságot kapott a társadalom részéről. A külső fenyegetések és a belső tényezők közötti kapcsolat leglátványosabban a PKK Törökország elleni harcában volt megfigyelhető.⁴⁸

47 Ihsan DAĞI: The Justice and Development Party: Identity, Politics, and Discourse of Human Rights in the Search for Security and Legitimacy, In: Hakan YAVUZ (ed.): *The Emergence of a New Turkey: Democracy and the AK Parti*, Utah University Press, Salt Lake City, 99. o.

48 EGERESI: *A PKK...*, i. m.

Összegzés

A tanulmány bemutatta, hogy egy neoklasszikus realista elméleti keretben hogyan értelmezhető Törökország külpolitikájának átalakulása és mik annak a legfőbb mozgatórugói. A külső környezet jelentette a vizsgálat során a független változót, amely hatással van az állam belsejében zajló folyamatokra, a függő változókra. A külpolitikai döntéshozókra pedig befolyást gyakorolnak a belső függő változók. A dolgozat a török belpolitikai folyamatokra alkalmazta a Schweller által meghatározott függő változókat. A társadalmi kohézió, a társadalom belső átalakulási folyamata jelentős hatást gyakorolt a döntéshozókra a tekintetben, hogy miképpen érzékelik a külső változásokat és az újonnan megjelent fenyegetéseket. A török társadalom nem homogén, annak „testében” jelentős töréspontok vannak jelen: a legerősebb ilyen törésponttá a kulturális és a vallási különbségek váltak. A szekuláris és elsősorban kemalista társadalmi csoportok kapcsolata a vallásos, konzervatív és sok esetben alacsonyabb státuszú társadalmi rétegekkel dinamikusan változott a vizsgált időszakban. Hatalmi egyensúlyuk és érdekeik különbözősége jelentős befolyással bírt a török külpolitikai lépésekre. A másik jelentős társadalmi töréspont a kurd kisebbség és a török többségi társadalom között húzódott.

A kulturális és vallási törésvonal megtalálható az elitcsoportok szintjén is. A török társadalom hagyományosan egy elitista és exkluzív rendszer szabályai alapján működött és működik: az elitek eltávolodtak a társadalom többi részétől. A kemalista csoportok évtizedeken keresztül szigorú ellenőrzésük alatt tartották a legjelentősebb politikai és gazdasági pozíciókat. A társadalom átalakulásával párhuzamosan egy új, vallásos és Anatóliából származó elitcsoport kezdett megjelenni. A két elit közötti versengés kezdte meghatározni a török vezető réteg helyzetét, illetve kohézióját. A csoportok közötti erőviszonyok változása megjelent az állam külpolitikai orientációjában is. A hadsereg a két elit közötti törésvonal egyik elhanyagolhatatlan elemévé vált. A fegyveres erők kialakították a saját politikai szerepüket és fontos pozíciókat szereztek a legfontosabb döntéshozó intézményekben, ezzel a stratégiai döntések, azon belül a külpolitikai döntéshozás kikerülhetetlen szereplőivé váltak. A hadsereg intézményesített autonómiája és annak folyamatos kiterjesztése a civil kontroll korlátozásának eszköze lett, amellyel szoros összefüggésben a rezsím sérülékenysége függő helyzetbe került a hadsereg akaratától és együttműködési hajlandóságától. A rezsím sérülékenységét a politikai vezető csoport mögött álló támogatás is jellemzi. A kormányzó elit külpolitikai mozgásterét egyértelmű összefüggésben van annak legitimitásával, azaz társadalmi támogatottságának szintjével.

Az elméleti modell szerint megvizsgálandók az uralkodó elitcsoporton belüli belső törésvonalak, hogy mennyiben befolyásolja ezek létezése a döntéshozókat, és utóbbiak mennyiben tudnak megegyezésre jutni a főbb politikai irányvonalokról. A török kontextusban ez két fő kérdéskörre terjed ki: a politikai vezető elitcsoport belső egyetértésére és kapcsolatára a hadsereggel, illetve a politikai és a gazdasági elitcsoport egymással kialakított kapcsolatára.

Összességében a török külpolitika jelentős változásokon ment keresztül az utóbbi évtizedekben. A korábban elzárkózó, befelé forduló ország jelentős, regionális, sőt globális politikai hatású hatalommá nőtt. Ez nemcsak növekvő anyagi lehetőségeiben és képes-

segeiben jelent meg, hanem abban a belpolitikai akaratban, hogy Törökország valóban regionális tényezőként lépjen fel. Egyszerre külső és belső változók befolyásolták a török külpolitikai viselkedést. Az első évtizedek államépítési erőfeszítései, az 1960-as és 1970-es évek belpolitikai válságai introvertált külpolitikát eredményeztek. Az 1950-es évek demokratikus nyitása és később egy új anatóliai elitréteg megjelenése részleges külpolitikai nyitáshoz vezetett.⁴⁹ Az egyre erősödő új elit, a vallásos társadalmi réteg és a korábbi vezető csoportok, a kemalista vezetés hatalmának erodálódása együtt járultak hozzá az AKP hatalomra kerüléséhez és egy új külpolitikai irány kialakulásának lehetőségéhez. Az AKP egy új és széles választóréteg szavazatainak birtokában, illetve az új anatóliai üzleti vezető körök támogatásával elegendő hatalmat szerzett a külpolitika átalakításához, illetve a török regionális befolyás kiterjesztéséhez. Ez utat nyitott a 2000-es évekre annak, hogy egy új és energikus Törökország jöhessen létre, amely regionális és globális politikai célkitűzéseket állított maga elé. A török külpolitika átalakulása nem következett automatikusan az AKP 2002-es hatalomra kerüléséből, hanem sokkal inkább az évtized közepére valósult meg. Törökország szépen lassan egyre aktívabb külpolitikai irányt kezdett követni, és egyre ambiciózusabban törekedett a regionális vezető pozícióra.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ali ÇAR KOĞLU: Turkey's November 2002 elections: A new beginning? *The Middle East Review of International Affairs*, 7. évf., 2002/4.
- Altınay AYŞEGÜL: *The Myth of Military Nation*. New York, Palgrave Macmillan, 2004.
- Ayşe BUĞRA: Class Culture and State: An Analysis of Interest Representation by two Turkish Business Associations. *International Journal of Middle East Studies*, 30. évf., 1998/4, 521–539. o.
- Cihat GÖKTEPE: *The Menderes Period (1950-1960)* [online], 2005.04.13. Forrás: *The Journal of Turkish Weekly* [2014. 04. 11.]
- EGERESI Zoltán: A PKK: Marxista terrorszervezetből nemzetépítő gerillasereg? *Pro Minoritate*, 21 évf., 93–112. o.
- Emin Baki ADAS: The Making of Entrepreneurial Islam and the Islamic Spirit of Capitalism. *Journal for Cultural Research*, 10. évf., 2006/2, 113–137. o.
- Ersel AYDINLI, Nihat Ali ÖZCAN és Dogan AKYAZ: The Turkish Military's March Toward Europe, *Foreign Affairs*, 85. évf., 2006/1, 77–87. o.
- ESI (European Stability Initiative): *Islamic Calvinists, Change and Conservatism in Central Anatolia* [online], 2005. 09. 19. Forrás: esiweb.org [2014. 07. 14.], 41. o.
- Gideon ROSE: Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy. *World Politics*, 51. évf., 1998/1 144–172. o.
- Günseli BERIK, Cihan BILGINSOY: The Labour Movement in Turkey: Labor Pains, Maturity and Metamorphosis. In: Ellis Jay GOLDBERG (ed). *The Social History of Labour in the Middle East*. Boulder, Westview Press, 1996, 37–64. o.
- Hakan M. YAVUZ: Political Islam and the Welfare Party in Turkey. *Comparative Politics*, 30. évf., 1997/1, 63–82. o.
- Henri J. BARKEY, Graham FULLER: *Turkey's Kurdish Question*, Carnegie Corporation, New York, Oxford, 1998.
- Henri J. BARKEY, Graham FULLER: Turkey's Kurdish Question: Critical Turning Points and Missed Opportunities. *The Middle East Journal*, 51. évf., 1997/1, 59–79. o.

49 GÖKTEPE: *i. m.*

- Ihsan DAĞI: The Justice and Development Party: Identity, Politics, and Discourse of Human Rights in the Search for Security and Legitimacy, In: Hakan YAVUZ (ed.): *The Emergence of a New Turkey: Democracy and the AK Parti*, Utah University Press, Salt Lake City, 88–106. o.
- Kemal KIRIŞCI: Turkey's "demonstrative effect" and the transformation of the Middle East. *Insight Turkey*, 13. évf., 2009/1, 33–55. o.
- Malik MUFTI: *Daring and Caution on Turkish Strategic Culture, Republic at Sea*. Palgrave Macmillan, London and New York, 2009.
- Muhittin ATAMAN: Leadership Change: Özal Leadership and Restructuring in Turkish Foreign Policy. Alternatives, *Turkish Journal of International Relations*, 1. évf., 2002/1.
- Mustafa ACAR, Ömer DEMİR, Metin TOPRAK: Anatolian Tigers or Islamic Capital: Prospects and Challenges, *Middle Eastern Studies*, 40. évf., 2004/6, 166–188. o.
- Mustafa KIBAROĞLU, Aysegül KIBAROĞLU: *Global Security Watch – Turkey: a Reference Handbook*, Praeger Security International, 2009. 28–30. o.
- Mustafa Turgut DEMİRTEPE, Güner ÖZKAN: Transformation of a Development Aid Agency: TİKA in a Changing Domestic and International Setting, *Turkish Studies*, 13. évf., 2012/4, 647–664. o.
- Ziya ÖNIŞ: Globalization and Financial blow-ups in the semi periphery: Perspectives on Turkey's Financial Crisis of 1994. *New Perspectives on Turkey*, 15. évf., 1996/1, 1–23. o.
- Özgül ERDEMLİ: Chronology: Turkey's Relations with the EU. In: Ali ÇARKOĞLU, Barry RUBIN: *Turkey and the European Union, Domestic Politics, Economic Integration and International Dynamics*. Frank Cass London and New York, 2003, 4–7. o.
- Randall L. SCHWELLER: The Progressiveness of Neoclassical Realism. In: Elman Colin ELMAN, Miriam F. ELMAN (eds.): *Progress in International Relations Theory: Appraising the Field*, MIT Press, Cambridge, 2003, 311–347. o.
- Randall L. SCHWELLER: Unanswered Threat, A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing, *International Security*, 29. évf., 2004/2, 159–201. o.
- Sedat Laçiner: *Turgut Özal Period in Turkish Foreign Policy: Özalism* [online], 2009. 03. 09. Forrás: *The Journal of Turkish Weekly* [2014. 04. 11.]
- Şerif MARDIN: Center Periphery Relations: A Key to Turkish Politics. *Daedalus*, 2. évf., 1973/1, 169–190. o.
- Şerif MARDIN: Turkish Islamic Exceptionalism Yesterday and Today: Continuity, rupture and Reconstruction in Operational Codes. *Turkish Studies*, 6. évf., 2005/2, 145–165. o.
- Steven E. LOBELL, Norin M. RIPSAN, Jeffrey W. TALIAFERRO (eds.): *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*. Cambridge University Press, Cambridge, 2009, 1–41. o.
- Süleyman SEYDİ: Turkish-American Relations and the Cuban Missile Crisis, 1957–63. *Middle Eastern Studies*, 46. évf., 2010/3, 433–455. o.
- [The website of the Ministry of Foreign Affairs of the Turkish Republic](#) [online] [2016. 05. 20.]
- William HALE, Ergun ÖZBUDUN: *Islamism, Democracy and Liberalism in Turkey: The case of AKP*. Routledge, London and New York, 2010.
- William HALE: *Turkish Foreign Policy since 1774*. Routledge, London, 2013.
- William HALE: *Turkish Politics and the Military*, Routledge, London, 1994.
- Yücel BOZDAĞLIOĞLU: *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach*. Routledge, London and New York, 2003.
- Yüksel SEZGIN: The October 1998 crisis in Turkish-Syrian relations: A prospect theory approach. *Turkish Studies*, 3 évf., 2002/2, 47–63. o.
- Ziya ÖNIŞ: Luxembourg, Helsinki and Beyond: Towards an Interpretation of Recent Turkey-EU Relations. *Government and Opposition*, 35. évf., 2000/4, 463–483. o.
- Ziya ÖNIŞ: Turgut Özal and his Economic Legacy: Turkish Neo-Liberalism in Critical Perspective, *Middle Eastern Studies*, 40. évf., 2004/4, 113–134. o.